

Opponensi vélemény Ormos Mária

Püski Levente: A Horthy-korszak parlamentje Országgyűlés Hivatala, Bp. 2015

A mai akadémiai vita tárgyát képező könyv, Püski Levente írása a Horthy-korszak parlamentjéről egy sorozat része, amelyet az Országgyűlési Hivatal Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatósága kezdeményezett és vélhetően szponzorál az Osiris Kiadó részvételével. A vállalkozás mindenképpen elismerésre méltó, mivel hasonló, a hazai parlamenti működést, és annak gyakori változásait áttekintő mű mindeddig nem állt a szakma és a közvélemény rendelkezésére. Ha majd a dualizmus kori és az 1945 utáni történés is előttünk áll, egy nagy ívű történelmi képet kapunk nem csak a szigorúan vehető parlamentáris életről, de egyúttal a magyar történet egy fontos aspektusáról is. Mivel a történetnek pillanatnyilag még nincs olvasható eleje, sem végződése, egyedül a Püski által szerkesztett, szövegezett részt, a Horthy-korszakét vehetjük görcső alá, és ezt dicséretként is mondom.

Egy furcsaságot azonban meg kell említenem. A könyv a kiadás dátumaként 2015-öt jelöli meg, a beadott „Doktori értekezés” időpontja viszont 2016, miközben a két szöveg között semmiféle érdemi eltérést nem lehet felfedezni. A különbség abban áll, hogy a könyv tartalmaz fotókat, általában korabelieket, amelyek ennek megfelelően a szürke különböző változatait viselik magukon, elmosódottak, maszatosak, úgy hogy a benyújtott kézirat e képek hiányában nem nagyon lett szegényebb. E különlegesség azonban felvet néhány kérdést. Az első az, hogy vajon mi történt 2015-ről 2016-ra virradóan, miközben a szöveg mit sem változott. Furcsa is lenne, ha változott volna, mivel egyszer már kinyomtatták. A második kérdés arra irányul, hogy ha egy már változtathatatlan könyvvel van dolga, akkor mi is a Magyar Tudományos Akadémia illetékes szervei által felállított Bíráló Bizottságnak, valamint a felkért opponenseknek a dolga? Mondjanak el könyvismertetést, vagy terjesszenek elő könyv-kritikát? Végeredményben abban maradhatunk, hogy az ilyen esetekben e testület egyetlen, ám nagyon fontos teendője csak az lehet, hogy megmondja, a mű – akár kézirat, akár nyomtatvány – megfelel-e az Akadémia által felállított követelményeknek az akadémiai doktorátus elismerése szempontjából. Ez az eljárás ugyan megfosztja a jelöltet annak

lehetőségétől, hogy az elhangzott szempontokat munkájában érvényesítse, ám ez kétségtelenül nem az Akadémia és nem is a Bíráló Bizottság problémája.

Ami magát a művet illeti, minden dicséretet megérdemel a gyors eredményesség mellett a szerző alaposága, körültekintése, a részletekbe menő tájékoztatás, amelyet a felhasználónak nyújt. Megismerkedünk a változó választási rendszerekkel, a Nemzetgyűlés, illetve az Országgyűlés összetételével, a ciklusokkal, a képviselői jogállással, valamint a működés részleteivel. Az utóbbi rész kiterjed a bizottságokra, a plenáris ülések lebonyolítására, a Ház tisztikarának bemutatására, a törvények elfogadásának menetére, a Ház költségvetésére, az Országgyűlés felállítását követően az Alsó és a Felsőház viszonyára. A „Működési területek” címet viselő második fejezet tartalmaz azonban két nem igazán ide illő alfejezetet. Az egyik az emlékezet-politikára, a másik a vitakultúrára irányul. E két rész kétségtelenül nem „működési területre” vonatkozik, hanem részben kifejezetten politikai/ideológiai természetű, részben hangulatot, etikai mércét jelez, amely ugyancsak nehezen vonatkoztatható el politikai/ideológiai szempontoktól.

A harmadik fejezetben Püski a törvényhozás viszony-rendszerével foglalkozik, aminek keretében vizsgálja a parlament kapcsolatát a kormányzóval, illetve a kormánnyal, majd kitér néhány kisebb-nagyobb feladatra, hogy végül a nyilvánosság kérdésénél kössön ki. Horthy Miklós tevékenységét és azon belül parlamenti szerepét lényegében véve eddig is ismertük, ám a kormány súlyának bemutatása számos pontosítást, és alapos elemzést tartalmaz. Lépésről lépésre láthatjuk magunk előtt a mindenkori kormány által működtetett közigazgatás tényezőinek befolyását, amely eleve megszabta – az ország nagy részében a választások nyilvánossága és a csendőri jelenlét mellett – a nemzetgyűlési, alsóházbeli képviselői összetételét, illetve a gyakorlatot, amely kizárólag a kormányzó döntésétől tette függővé egy miniszterelnök kinevezését, esetleges lemondása esetén a lemondás elfogadását, vagy elutasítását, illetve lemondatását. Társult még mindehhez a választókerületek aránytalansága, valamint a képviselői tevékenység kereteinek rendszeres korlátozása, a mindenkori kormánytagok képviselői szerepének biztosítása, és számos apránként bevezetett korlátozás, ami mindig egyetlen célra irányult: a kormány stabilitásának biztosítására. Nos, némi kajánsággal megállapíthatjuk, hogy minden igyekezet ellenére e törekvés nem mindig járt sikerrel, mert ha a kormány mindenkor biztosítani tudta volna a megingathatatlan bizalmat, úgy nem kellene tíz miniszterelnökkel megismerkednünk kb. 24 év alatt, méghozzá úgy, hogy Bethlen István e 24 évből mintegy tízet egymaga kitöltött.

Bethlen István saját helyzetfelmérése alapján önként lemondott, Károlyi Gyula nyilvánvalóan megbukott, Gömböst Horthy – emlékirata és a valószínűség szerint is – csak

azért nem küldte el mintegy két és fél év regnálás után, mert ismertté vált gyógyíthatatlan betegsége. Egyébként Gömbös az alsóházban, főispáni szinten, egyházi körökben, sőt még saját kormányában is ellenállásba ütközött a törvénykezés masszív átalakítására irányuló tervével, és nem tudta keresztülvinni egyetlen lényeges reform-elképzelését sem. Imrédy Bélát, mint tudjuk, egy meglehetősen tisztességtelen parlamenti akció buktatta meg. Nos, azt mondhatjuk, hogy a magyar rendszer rendkívül szilárd és ellenálló képes volt, miként – másokhoz hasonlóan – Püski is megállapítja, ami egyértelmű volt azzal, hogy automatikusan kizárta az érdemi változásokat, A kormánypárt mindvégig megőrizte abszolút többségét, és a politikai váltógazdaságnak még a gondolatát is száműzte. A kormány mind inkább a törvényhozás fölé került, a parlamentnek egyre kevesebb tere, ideje, módja nyílt a beszámoltatásra, ellenőrzésre, vagyis a végrehajtó hatalom mindent, vagy csaknem mindent magához ragadott. Mindazonáltal távolról sem volt olyan erős, hogy ne szenvedjen el jelentős hullámzásokat, amelyek változtatásokat is maguk után vontak, még ha nem is jelleg-belieket. E jelenséggel kapcsolatban megfogalmazható a kérdés: végeredményben mi óvta meg, vagy tartotta vissza a magyar parlamentáris rendszert attól, hogy teljes egészében Bólogató Jánossá váljon, és a pusztá dekoráció szerepét töltsse be egy diktatúra díszítményeként? Nos, erre a kérdésre nem kapunk választ, de érdemes lenne elgondolkodni róla.

Igen fontos és tanulságos része a dolgozatnak a parlament nyilvánosságára vonatkozó fejezet. Ebből megtudjuk, hogy a T. Ház egyáltalán nem zárkózott be, hanem több formában is igyekezett munkásságát megörökíteni, illetve eljuttatni a széles közvéleményhez. Egyáltalán nem volt boszorkányság látogató jeggyel beülni a karzatra, és meghallgatni az ülésteremben történeteket. Az újságírók szabadon jártak, keltek, írták feljegyzéseiket, és készítették interjúikat. Iroda működött annak érdekében, hogy gyorsírással kövessék az ülésteremben elhangzottakat, majd a lejegyzett szöveget naplók alakjában kinyomtatták. Minden jelentős napilapnak megvolt a saját parlamenti tudósítója, akik nem csak szövegekkel, de személyes elemekkel, humoros esetekkel is szolgáltak az olvasóknak. Mindazonáltal szerzőnk kimutatja azt is, hogy olykor, főként nagyobb hangzavar esetén végül is megállapíthatatlan, hogy valójában mi is hangzott el az ülésteremben. Eltérnek olykor egymástól a lapok tudósításai, és ezek eltérnek attól, ami végül a jegyzőkönyvben, illetve a Naplóban megjelent. Megjegyzem, hogy az újsághírek különbségei nem csak a parlamenti életet övezték, de előfordultak számos más esetben is. Cenzúra hol volt, hol nem volt, a bizottsági üléseket az újságírók jó ideig látogathatták, majd nem vehettek részt a bizottsági üléseken, sőt, végül még azon képviselők elöl is elzárták, akik nem voltak bizottsági tagok. Úgy tűnik, hogy a zavar, a kisebb, nagyobb tévedésekkel egyetemben úgyszólván

elkerülhetetlen volt, és a korszak utolsó éveit leszámítva egészében véve mégis csak azt állapíthatjuk meg, hogy a parlamenti munka nyilvánossága hosszú ideig lényegében véve biztosítva volt. Ez csak a háború éveiben és nem kis mértékben a zsidók ellen irányuló intézkedések következtében módosult, amivel azonban szerzőnk nem foglalkozik. Hozzáteszem ehhez, hogy e körülmény jó ideig jelentős mértékben kitágította az egyébként állandóan kisebbségben lévő ellenzék hatókörét. Egy ellenzéki képviselő felszólalása ugyanis nem csak pártjának lapjában jelent meg, de közölte a kormányhoz közelálló sajtó is, még ha rövidítve is. Az elfajzás valamikor 1938/39-ben vette kezdetét, és – hozzáteszem – nem csak a parlamentben.

Megismerkedünk a könyv jóvoltából az országház hivatalaival, az Elnökitől a Gazdasági Hivatalig, a Könyvtár és a Múzeum intézményeivel, beleértve ebbe berendezésüket és látogatottságukat. Nem okoz nagy meglepetést, hogy a látogatók zöme nem a képviselők közül, hanem kívülállók közül tevődött össze. Mivel a Könyvtárnak volt külön-bejárata, a kívülállók számára nem okozott nehézséget a megközelítése. Ami a Ház mindössze 30 fős őrőségét illette, az kizárólag belső feladatokat látott el, feladata azonban nemigen akadt. Az ülésteremben az öröknek mindössze egy alkalommal kellett beavatkozniuk, egyébként pedig csak ügyeletet és kapus-tevékenységet láttak el. No, és figyeltek rá, hogy tűzkár ne érje az épületet. Nem érte.

Az alkalmazottak létszáma egyébként jelentősen csökkent a háború előtti létszámhoz viszonyítva és 1931-től kezdve csökkentek a fizetések is. A válság elhárulását követően, és főként a nagy beruházások elkezdése után, vagyis 1938-tól kezdve a Ház alkalmazottainak már nem volt okuk a panaszra, miként a képviselőknek és a tisztségviselőknek sem. Érdekes módon, a Ház csak a felsőházi tagokkal bánt mostohán, ám nekik vagy magas állásuk, vagy jelentős birtokaik voltak.

Végül, az utolsó, az ötödik fejezetben mondja el Püski Levente, hogy a magyar állam jellege, meghatározása szempontjából a parlament milyen helyet foglalt el, és kétségtelen, hogy e meghatározás szempontjából a parlamentnek elsőrendű funkciója volt. Szerzőnk a korábbi részletek vizsgálataiban is minduntalan utalt arra, hogy a parlamenti munka kezdeményezője és legfőbb befolyásoló tényezője a mindenkori kormány volt, vagy akart lenni, és arra is, hogy a beavatkozás kivétel nélkül a kormány stabilitását és még nagyobb biztonságát szolgálta, a beavatkozás irányát és eredményét azonban valami 300 oldalon keresztül sikerült homályban tartania. Legalábbis többé-kevésbé, még ha az olvasónak volt is oka a gyanakvásra. Ebből az utolsó fejezetből tudjuk meg, hogy a parlamentáris berendezkedés burkában az államrendszer folyamatosan csúszott a demokráciából egy, Püski

szerint előbb – Bethlen kormányzása idején – egy olyan parlamentáris rendszer felé, amely „autoriter elemeket” is tartalmazott, és magába foglalta a „diktatúra-közelség” lehetőségét, amely lehetőség a későbbiekben, tehát az 1930-as években meg is valósult.

A magam részéről e meghatározással nem vitatkozom, mivel a meghatározás értelmezés kérdése, ami sokféle lehet. Csupán annyit jegyzek meg, hogy benyomásom szerint a Bethlen formálta állami életnek és parlamentáris működésnek már nem csak autoriter elemei ütözköztek ki, de köze sem volt a demokráciához. Igazi problémám mindazonáltal abban áll, hogy Püski Levente vajon miért 1937-től kezdve szól az elcsúszásról a diktatúraközelség irányába. Legjobb tudomásom szerint a Képviselőház összetétele, hangulata 1922 óta az 1935-ös választásokat követően szenvedte el az első gyökeres változást. Megerősödött a Gömbös-fiókák radikális csapata, meggyengültek a kispapok, valamint a konzervatív képviselők csapata, és alaposan megcsappant a szociáldemokrata képviselők száma is. Nos e változás háttéréről, megvalósításának módjáról és következményeiről mit sem tud meg az olvasó.

Egészében véve is az a benyomásom, hogy némi aránytalanság mutatkozik a munkában az 1920-as és az 1930-as évek egymáshoz mérhető viszonyában a tárgyalás méreteit és mélységét illetően. Magam is nagyobb helyet adnék a Bethlen korszaknak, mivel az egész szisztémát Bethlen István alapozta meg és alakította ki, ám ha a gyökeres és egyúttal kárhozatos változásokat vesszük számításba, úgy éppenséggel az 1930-as éveknek, és azon belül elsősorban a második felének jut az elsőség. Püski megállapítja, hogy a rendszer egyértelműen csúszott a diktatórikus, antiparlamentáris irányba, úgy hogy 1939-től kezdve az autoriter meghatározás már egyértelműen alkalmazható. Ezt el is fogadom, csupán azt hiányolom, hogy ennek a Bethlen-korszakhoz hasonlóan alapos és részletes elemzése hiányzik az okok feltárásától kezdve a radikális jobboldal előtörésén keresztül a működési módokig.

Egyébként el lehet gondolkodni azon is, hogy vajon ennek az összefoglaló és értelmező fejezetnek vajon valóban a dolgozat végén van-e helye. Nem lenne jobb esetleg az egyébként eléggé semmit mondó Bevezetés helyére iktatni, bár akkor az lenne a kérdés, hogy szabad-e az olvasót előfeltevéseknek kitenni és általuk befolyásolni. Belátom, hogy Püski Levente nagyon nehéz feladat előtt állt a dolgozat szerkezetének kialakítása miatt, és tudom azt is, hogy az említett mellett még több más megoldás is felmerülhet. Mindössze azt jelzem, hogy a jelenlegivel nem vagyok igazán megbékülve, mivel az olvasó az utolsó néhány oldalon tudja meg, hogy a megelőző 300-on miről is olvasott. Ez a 300 oldal így valamiféle csontvázzá válik, amelyen csak itt-ott jelenik meg a véráram és az idegrendszer.

Ezt a hallucinációt erősíti, hogy néhány idézeton kívül a nagy parlamenti csaták nem jelennek meg, és nem mutatkoznak be a könyv lapjain a nagy debatterek és harcosok sem. Néhány nagy vitát említ ugyan a szerző, de sem a királykérdés körüli, sem a frankhamisítási botrányt övező csata nem bontakozik ki a könyv lapjain. Egyébként jelentős szónokok akadtak mind az alsó, mind – később – a felsőházban, és nem ritkán előfordult, hogy érdemi kérdések megoldásáért szálltak síkra. A könyv mindenképpen érdekesebb lenne, ha kicsit személyesebb vizekre is elevezne a szerző.

Mindennél jobban hiányolom azonban a magyar parlamentáris élet összehasonlítását a korabeli európai standarddal. Ennek lehetőségét szerzőnk határozottan elveti, mondván, hogy egy ilyen összevetés esetében a dolgozat a duplájára nőne. Püski Leventének még igaza is lenne, ha bárki hasonló vagy közeli részletességgel szeretné összevetni a hazai rendszert a többivel. Erről azonban szó sincs. Senki sem kíváncsi arra, hogy hány bizottság működött – mondjuk – a csehszlovák törvényhozás keretében vagy hogy hány fős őrség vigyázta az Assemblée nationale épületét és a benne működő képviselőket. Néhány paramétert kellene csak bemutatni, hogy a magyar rendszer elhelyezhető legyen az egészben, és ezeket a meghatározó elemeket távolról sem nehéz összeszedni, és viszonylag röviden be is lehet mutatni. Miről van szó? Szó van a választási jogosultságról, és állam-, illetve kormányfő, respektíve a képviselő jogairól, valamint a nyilvánosság mérvéről. Természetesen tudom, hogy az idő a többi európai országban sem állt meg, és azt is, hogy egymástól mereven eltérő zónák alakultak ki e szempontból, de ezeket a zónákat sem túlságosan nehéz körülhatárolni.

Szerintem egy ilyesfajta vizsgálat meglehetősen paradox eredményre jutna. Kiderülne, hogy a húszas években – néhány kis-ország kivételével – a magyar rendszer az antidemokratikus megoldások szempontjából élen járt, míg a harmincas években az elszaporodó kemény diktatúrákhoz képest lényegesen lágyabb maradt. Mi több, 1939-ben a magyarok quasi általános választójoggal rendelkeztek, amelyet – megszorításokkal – a nők is kiterjesztettek, és megszűnt a nyílt szavazás. Ezt akár a demokratizálódás jeleként is értelmezni lehetne, ám a valóságban nem ehhez vezetett. E helyett a szélsőséges, radikális jobboldali képviselők beáradását eredményezte a képviselőházba. A történelem fintora. Olykor egy jelenség nem az, aminek látszik.

Hiányolom még a fontos külpolitikai kérdések taglalását. A szöveg csak egy formális külkapcsolatra tér ki, ám a Nemzetgyűlés, illetve az Országgyűlés számos, olykor nagyon lényeges külügyi kérdéssel foglalkozott. Közéjük tartozott a királykérdés, amely legalább annyira volt nemzetközi, mint hazai probléma, továbbá a nyugat-magyarországi kérdés a soproni népszavazás, amely határainkon kívül dőlt el, még ha a felkelők valamennyit

segítettek is benne. Külpolitikai kérdés volt az úgynevezett népszövetségi kölcsön ügye, a frankhamisítás, a fegyvercsempészség, az 1934-es királygyilkosság, Kállay Miklós balanszírozása és annak fogadtatása stb. A kormányok ugyan sokat elkövettek annak érdekében, hogy a képviselők ne feszegessenek kényes külpolitikai kérdéseket, ám azt többnyire mégsem úszták meg, még akkor sem, ha az ügy nem szerepelt napirenden.

Nos, néhány vitatható kérdést felvetve, illetve kisebb nagyobb hiányérzetemnek hangot adva, jelentésemet azzal zárom, hogy Püski Levente munkáját egészében véve nagyra értékelem, és ajánlom, hogy a Bíráló Bizottság tegyen javaslatot az akadémiai doktori cím adományozására.

Budapest, 2017. május 15.

Ormos Mária.